

РОЗДІЛ II
ЛІТЕРАТУРНІ СТУДІЇ

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ОБРАЗУ ТЕРЕНТІЯ ПУЗИРЯ У КОМЕДІЇ

I. КАРПЕНКА-КАРОГО «ХАЗЯЇН»

Аліна Артемчук, здобувач ступеня вищої освіти бакалавра

Науковий керівник: В. І. Ткаченко, кандидат філологічних наук, доцент

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

**ARTISTIC PROPERTY OF THE IMAGE OF TEREITY PUZYR IN THE
COMEDY OF I. KARPENKO-KARYU «THE OWNER»**

Alina Artemchuk, bachelor's student

Scientific supervisor: Viktoriia Tkachenko, PhD in Philology, Associate Professor

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

***Анотація.** У статті досліджено художню своєрідність образу головного героя трагікомедії «Хазяїн», виокремлено особливі риси персонажів у контексті драматургічної спадщини І. Карпенка-Карого. Проаналізовано роль авантюрного сюжету у комедіях.*

***Ключові слова:** образ, художня своєрідність, філософія твору, антагонізм.*

***Abstract.** The article examines the artistic originality of the image of the protagonist of the tragicomedy «The Owner», highlights the special features of the characters in the context of the dramatic heritage of I. Karpenko-Karyu. The role of an adventurous plot in comedies is analyzed.*

***Keywords:** image, artistic originality, philosophy of a literary work, antagonism.*

Різноманітна палітра образів у літературній спадщині митця (в основному, йдеться про комедії) створила розгалужену сюжетну картину. Зазвичай таке явище несе певну небезпеку розпорошення основних композиційних складових, але драматург у комедіях проявляє незаперечну майстерність у застосуванні улюблених драматичних прийомів, зокрема створення нестандартних образів у вчинках головних героїв комедій, чим вивів композицію на новий, може, нестандартний, але досить професійний рівень.

«Хазяїн» – трагікомедія Івана Карпенка-Карого, написана 1900 року. У ній драматург висвітлює явище становлення нової української суспільної еліти кінця XIX ст. Драматург охарактеризував п'єсу, як злу сатиру на людську любов до стягання без жодної іншої мети. Іван Карпенко-Карий виношував образи сільського мільйонера Терентія Пузиря та його оточення понад 10 років, з часу написання п'єси «Сто тисяч».

Більшість п'єс сам Іван Карпенко-Карий називав комедіями, проте сучасні літературознавці по-різному інтерпретують жанрову приналежність творів. Так, Лариса Мороз доводить, що п'єсу «Хазяїн» варто сприймати як трагікомедію [Мороз 1997: 397], а Людмила Павлішена вважає, що йдеться про одну з «найдовершеніших сатиричних п'єс драматурга» [Павлішена 2010: 12]. Це пов'язано з наявністю гумористичних, іронічних, сатиричних, а подекуди і трагічних елементів.

У творі Терентій Пузир постає як заздрісна, жадібна і безпринципна людина. Про це свідчать його дії, а також те, як його бачать інші персонажі. До прикладу, помічник Пузиря Феноген розмірковує: «Халат мільйонера! Бачите, як багатіють. Ще отакий є кожух, аж торохтить! Нового купувати не хоче, а від цього халата і від кожуха, повірите, смердить! Он, як люди багатіють, учітеся!» (І. Карпенко-Карий, с. 350). Через Феногена автор показує нікчемність головного героя, а також висміює його яскраво виражені вади.

Про цинічність Пузиря свідчать його власні судження: «Чудні люди! Голодних годуй, хворих лічи, школи заводь, пам'ятники якісь став!.. Повигадують собі ярма на шию і носяться з ними, а вони їх мулять, а вони їм

кишені продирають» (І. Карпенко-Карий, с. 364). Ці слова максимально передають жадібність героя, і те, що він будучи «мільйонером» не готовий витратити свої статки на благодійність.

Пузир не позбавлений певного поетичного чуття. Так, слухаючи його слова про «справжній степ без краю, на котрім де-не-де мріють отари овець, а тирса вище пояса, мов шовком землю укриває і шумить, шумить...» (І Карпенко-Карий, с. 378), які були сказані дуже щиро, бо саме в степу герой провів свою молодість, Калинович відповідає: «А ви поетично малюєте степ...» (І. Карпенко-Карий, с. 378).

Пузир систематично демонструє свою зневагу до духовного, культурного: «Та чого ви так ображаєтесь за того Котляревського, хіба він вам брат чи сват?!», «Котляревський мені без надобності!» (І. Карпенко-Карий, с. 365). Демонструючи зневагу Пузиря до духовного, автор створює образ героя, як того для кого важливе тільки матеріальне.

На образі Терентія Пузиря Іван Карпенко-Карий побудував власну філософію трагікомедії. «Сила цих комедій – у майстерному створенні образів-символів. Новаторство драматурга виявилось у тому, що він вийшов не лише за межі тогочасної побутової сатиричної комедії, а й за межі ХІХ століття, адже в його творах ми знаходимо ознаки модерної драми ХХ століття» – вважає Л. Павлішена [Павлішена 2010: 16].

Водночас таке авторське визначення особливостей змісту твору потребує певного уточнення. Василь Івашків вважає, що «Хазяїн» не вичерпується лише цією темою. Мова має йти передусім про проблему моральності такого прагнення до збагачення («стягання») і, тим більше, не замикатися тільки на образі Пузиря, незважаючи на те, що це справді центральний персонаж твору. Всіх основних персонажів драми можна поділити на два основних типи: 1) тих, хто справді прагне передусім збагачення (це Пузир, його дружина Марія Іванівна, підлеглі Пузиря Феноген, Ліхтаренко, певною мірою Зеленський, а також Маюфес) і 2) тих, хто цього не добивається, бо переслідує інші,

благороднічці (Соня, Калинович, Золотницький). Кожен із цих персонажів є втіленням певної ідеології [Івашків 2011: 134].

Аналізуючи образ Терентія Пузиря, бачимо погані та добрі сторони його вдачі. Філософія, яку через цього героя демонструє І. Карпенко-Карий, спрямована на те, щоб показати (в чергове, бо у філософії ця тема вічна) кінечність життя. Зважаючи на цю догму, можна сказати, що кінець комедії був прогнозованим. Недарма у героя саме прізвище «Пузир», який буквально луснув. «Хазяйство або смерть – такий девіз!» (І. Карпенко-Карий, с. 408) – казав герой твору Лікарю. Проте, обираючи «хазяйство», Пузир автоматично обрав смерть, адже все матеріальне тлінне, на відміну від духовного. Очікуваним було те, що людина рано чи пізно отримає «рахунок за життя», але розплатитись за нього грішми не вийде. «Воюющий мечем од меча гибнетъ. Хазяйство – його меч, від нього й смерть» (І. Карпенко-Карий, с. 408) – ось так Пузир поплатився за свою жадібність.

І. Карпенко-Карий навмисно змальовує Терентія таким жадібним і нелюдним, але водночас викриває його невігластво. Часом у творі траплялися ситуації, які дали б змогу виправитися герою, але він це гордо відкидає. Це і створює художню особливість образу. Бо автор змушує нас співчувати герою, який не несе в собі хороших рис. Драматург показує через образ Пузиря справжнє людське єство, яке є десь глибоко в кожному, звісно не так гіперболізовано, як це простежується у сутності Пузиря.

Закономірно, що в Пузиря серед економів на першому місці Ліхтаренко, який уміє так організувати роботу, щоб мало платити робітникам, а за таке невміння критикує Зеленського, який платить їм більше, до того ще й харчує. Відтак, Пузиря не влаштовує й те, що Зеленський дав п'ять тисяч чистого прибутку – мовляв, Ліхтаренко там дав би всі десять тисяч. Свою невдачу Зеленський пояснив тим, що саме в Мануйлівці «люде більше зажиточні, ніж будь-де: окрім своїх наділів, держать обручну казенну землю в оренді, артілі почали заводить» (І. Карпенко-Карий, с. 357) та й там «є такий учитель-

артільщик і біля нього чоловіка три з молодих, що через них і Ліхтаренко зуби поламає» (І. Карпенко-Карий, с. 357).

Найпопулярнішою у літературі стала тема грошових відносин у суспільстві, згубного впливу грошей на людську особистість і балансу між духовним і матеріальним. Особливої ваги додала цій темі трагікомедія І. Карпенка-Карого, одного із чільних представників реалізму в українській літературі. Тому зовсім не дивно, що драматург у притаманній йому формі опрацьовував традиційний для світового письменства образ скупого, який найкращим чином характеризує суть і місце грошей у людській цивілізації.

М. Франчук зазначає, що тема жадоби до збагачення, влучно означена І. Карпенком-Карим як тема «стягання для стягання» розкрита і в повісті французького прозаїка О. де Бальзака «Гобсек», і у комедії корифея українського театру «Хазяїн». Повість «Гобсек» (1830) і комедія «Хазяїн» (1900) належать до різних літературних епох, між ними майже століття, але обидва твори мають ознаки реалізму, тому в обох авторів так багато місця відведено зображенню своєрідних виробничих процесів, тобто процесів збагачення. «Однак соціальне становище героїв дещо різне, хоч і Гобсек, і Пузир походять з низького стану. Різним був і шлях нагору, до жаданого багатства. Щодо мотивації до стягання, то вона в персонажів подібна, але не в усьому» [Франчук 2019: 85].

Цікавим є також те, що в образі Пузиря простежуються елементи східної філософії. Таку гіпотезу висунула дослідниця Наталія Науменко [Науменко 2021: 18]. Дослідниця покликається на слова Карми Йонтен, який писав, що філософія «ньяя» містить і таку максиму: той, хто володіє мудрістю чотирьох Вед, матиме незліченні багатства; той, хто назве себе таким – брехун і хвалько [Карма Йонтен 2005: 82]. Зважаючи на це, у системі образів «Хазяїна» І. Карпенка-Карого відразу можна побачити подібного героя – Терентія Пузиря.

У драмі «Хазяїн» Пузир постає як персонаж інертний до суспільних потреб, йому байдуже все, що не дає матеріальної вигоди. За спостереженням В. Івашкова, Пузир «держить у руках уся доволішню людність, він скупий, як

Плюшкін, хоча володіє величезними «економіями», в яких завідує при допоміжці цілого апарату зіпсованих ошуканців-прикажчиків» [Івашків 2011: 115].

Аналізуючи твір, можемо простежити, що Пузир є антагоністом ще й тому, що протистоїть небагатьом «позитивним» персонажам зваблюючи їх своєю філософією грошей. Автор нам показує у творі, як гроші розбещують слабку людину, роблять її безвольною. Якщо заробляння грошей перетворюється на жадобу до наживи, то людина змінюється. Заради збагачення вона не гребуватиме нічим, навіть купівлею фальшивих грошей, тобто може стати на шлях злочину. Ми можемо простежити цей абсурдний антагонізм. Бачимо, як герой із непереборним бажанням збагачення протистоїть іншим героям, які цього не бажають. Пузир все ж таки доводить, що люди перед владою грошей можуть втратити особисту волю.

Терентій Пузир – людина, яка всього себе підпорядкувала прагненню збагачення, врешті фактично своїм господарством і живе. Тому він не звертає уваги на якісь розкоші, нехтує своїм здоров'ям. В образі Пузиря І. Карпенко-Карий втілює типові риси характеру українських поміщиків-аграріїв, які багатіли, жорстоко експлуатуючи трудівників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Івашків В. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Нарис життя і творчості. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2011. С. 8–169.
2. Карма Йонтен Дордже Абхинандас. Логика ведических мистерий. Мудрость Древней Индии как руководство к жизни / пер. с англ. Москва : АСТ : Восток-Запад, 2005. С. 80–95.
3. Мороз Л. Іван Карпенко-Карий (Іван Тобілевич). Історія української літератури ХІХ століття: у 3 книгах / за ред. М. Яценка. Київ : Либідь, 1997. Книга третя. С. 397–415.
4. Науменко Н. Взаємодія елементів західної та східної філософій у творчості Івана Карпенка-Карого. *Літературознавчі студії*. Київ, 2021 С. 10–28.
5. Павлішена Л. Модифікація жанру комедії у творчості Івана Карпенка-Карого : автореф. дис. канд. філол. наук. Чернівці, 2010. С. 10–20.

6. Франчук М. Убивча жадоба до збагачення: Гобсек Оноре де Бальзака і Пузир І. Карпенка-Карого. *Науковий збірник. Велика Волинь*. 2019. С. 85–90.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпенко-Карий І. Драматичні твори / за ред. С. Зубкова. Київ : Наукова думка, 1989. С. 349–414.

АНАТОЛІЙ КИЧИНСЬКИЙ ЯК ПРЕДСТАВНИК «ТИХОЇ ЛІРИКИ» ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

Яна Боженко, здобувач ступеня вищої освіти бакалавра

*Науковий керівник: В. П. Крупка, кандидат філологічних наук,
старший викладач*

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

ANATOLIY KYCHYNSKY AS A REPRESENTATIVE OF "SILENT LYRICS" OF THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

Yana Bozhenko, bachelor's student

*Scientific supervisor: Victor Krupka, PhD in Philology, Senior Lecturer
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University*

Анотація. У статті окреслено постать Анатолія Кичинського – яскравого представника «тихої поезії» другої половини XX століття. Висвітлено світоглядно-творчі орієнтири, ідейно-тематичні та стильові ознаки його творчого феномену.

Ключові слова: «тиха лірика», поет, художник, екзистенціалізм, натурфілософія.

Abstract. The article is devoted to the figure of Anatoliy Kychynsky, a bright representative of "quiet poetry" of the second half of the twentieth century. The